

François Walter

K1Ŗ

Bir Mevsimin Tarihi

Türkçesi: Nihan Özyıldırım

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	9
1 NEREDE O ESKİ KIŞLAR?	15
Kışın Yitip Gidişi.....	16
İklim Değişebilir mi?	17
Soğuma mı Isınma mı?	18
Mevsimler Var Yine de	23
Dört Mevsim Döngüsü	24
Değersizleştirici Bir A Priori.....	26
Astronomik Kış, Meteorolojik Kış, Takvim Kışı	27
İki Zamanlı Ritmin Sürekliliği	31
2 NEDEN KIŞ?	35
Güneşin Hatası.....	36
Mevsimsel Değişim	36
Güneşin Uzaklaşması	37
Işınlarmın Eğikliği	39
Merkezi Ateş Teorisi	41
Soğuşun Büyüleyiciliği	43
Önce Ölçelim.....	43
Kuzey Gözlemleri.....	46
Kutbun Esrarı.....	49
Arktik Hava ve Yüksek Basınç	52
Kara ve Buza Dair	54
Kristalsi Bıçimler.....	55
Büyünün Bozuluşu	58
3 BÜYÜK KIŞLAR	61
Soğukları Sınıflandırmak	61
18. Yüzyılda Kışları Ölçmek	62
19. Yüzyılda Engin Bir Bilgi Nesnesi	64

20. Yüzyılın Sonunda Endekslerin Hesaplanması.....	66
Küçük Buzal Çağının Ödül Listesi.....	68
Kuzey Atlantik Salınımı.....	69
KBC.....	71
Kışın İklim Hükmettiği Zamanlar.....	73
Hayal Gücü Nasıl Biçimlenir?.....	74
Bilginlerin Termometresi Ne Söylüyor?.....	82
Günümüzde Küresel Isınma ve Kış.....	88
4 ZAMANI EHLİLEŞTİRMEK	93
Gündurumunun Seyri	94
On İki Gün	94
Işığın Geri Dönüşü.....	97
Şenlikli Bir Zaman.....	99
Kış Bayramları.....	100
Kış Döngüleri	103
Küçük Perhiz ve Noel Döngüsü	103
Kişileştirilmiş Ritüeller.....	104
Noel'in Büyüsü.....	109
İhlal Zamanı: Krallar Karnavallarında.....	115
Bir Geçiş Zamanı: Büyük Perhiz'den Paskalya'ya	120
5 İZLER.....	125
Biyolojinin Kaçınılmazları	127
Ayı Gibi Davranmak ya da Kaçmak.....	127
Tahılların Gücü.....	129
Kendine Özgü Patolojiler	135
Kışı Çıkarmaz	135
Kış Hüzünü	138
İklimsel Tatil.....	141
6 DİRENMEK.....	147
Kuzey Tecrübeleri	149
Yaşanabilirliği Sağlamak.....	152
Tecrit Tehlikesi	153
Yolun Tehlikeleri.....	155
Kar Temizleme Teknikleri.....	159
Kötü Havaya Karşı Koymak.....	162
İkamet Etmek.....	164
Isınmak	168
Giyinmek	172
Soğuğu Kaynak Olarak Kullanmak.....	176

7 MEŞAKKATLERE KATLANMAK.....	179
Savaşa Kışın Yakalanmak	180
Prenslerin Marifeti	180
Rusya Seferi'nden Paris Kuşatması'na	184
“Kıllı Bütün Kış Burada Kaıyor”	187
Dünyanın Kaderi Buzlu Steplerde	188
Tekrarlanan Felaketler	193
Şiddetli Meteoroloji Olayları	193
Koca Hain Kurt	196
Beyaz Ölüm	198
Buzların Çözülmesi ve Suların Yükselmesi	203
8 KIŞI YAŞAMAK.....	209
Askıya Alınan Zaman	210
Farklı Toplumsal Pratikler	214
Buz Eğlenceleri	215
Sosyete Eğlenceleri	217
Fakirin İstirabı	221
18. Yüzyıl Paris'inde	224
1950 Yılında Soğuktan Ölmek	226
“Mevsim” ve Çeşitlemeleri	231
Kışlayanların Göçebeliği	231
Kış Sporlarının İcadı	236
9 KIŞ FİGÜRLERİ.....	245
Denklikler	247
Alegoriler Kataloğu	247
Yaş Metaforları	251
Kimlik İmgeleri	255
Kar Dolayimleri	256
Kışın Rengi	257
Kurgusal Yapılar	260
Rönesans'ın Yaratıcılığı ve Barok Cezbe	261
Vivaldi, Thomson ve Haydn	263
Çevresel Ortamlar	266
Trajik Masallar	269
Dondurucu Dramaturjiler	273
SONUÇ	279
SONNOTLAR.....	285
KAYNAKÇA VE BİBLİYOGRAFYA.....	327

Giriş

“Mevsim diye bir şey kalmadı!”, “Nerede o gerçek kışlar!” Çocukluk hatıralarındaki karı bir daha asla göremediklerini anlatmaya çalışanların kulaklarımızda çınlayan sözleri bunlar. Örneğin 2012 Şubat’ında sert bir soğuk dalgasıyla ya da 2012-2013’ün karanlık ve nemli kışının yoğun karıyla karşılaştığında, bütün medya anında tek ses halinde bu durumu “olağandışı” ya da “anormal” bulur ve böylece, tıpkı vaktiyle köyün yaşlılarının, insanlığın hiç böyle bir şey yaşamamış olduğunu iddia etmeleri gibi, toplumsal bir amplifikatör işlevi görür. Her ne kadar meteoroloji uzmanları “ortalama sıcaklık”, “normal hava” diye bir şeyin olmadığını sürekli tekrarlasa da, tuhaf kışlar yaşadığımız konusunda ısrar ediyoruz. Mevsimlerin birbirine karışması sık gündeme gelen bir konu olarak daha 1866’da, hastalık hastası Profesör Henri-Frédéric Amiel’e ilham vermiş, o da günlüğüne şunları yazmıştı: “Çağımızda her şey beklenir zira devrimci zihniyet insanlardan sonra nesnelere de ele geçirdi. Enlemler bile dans etmeye, karnavallardaki faniler gibi rol değiştirmeye başladı.”¹ Ondan iki asır önce, Ocak 1661’de, İngiliz donanmasında görevli Samuel Pepys şu tespitte bulunuyordu: “Bu kış çok tuhaf bir hava vardı; hiç soğuk olmadı [...]; bu mevsimde böyle bir hava hiç görülmemiştir herhalde.”²

Kışı konu alan ya da kullanan geniş bir literatür vardır. Viyana Ulusal Kütüphanesi’nin kataloğunda kış kelimesinin geçtiği 11.943’ten fazla giridi vardır, Fransa Ulusal Kütüphanesi’nde ise 6.483 kayıt görülür (bunların 3.765’i matbudur). Konuya göre tarama yapıldığında, kış spor merkezleri hakkındaki monografilerin ağırlığı ortaya çıkar; ayrıca Olimpiyat oyunlarına ilişkin çok sayıda yayın ve orduların kış karargâhlarıyla ilgili kuralları belirten metinler bulunmaktadır. Edebiyat ise kışı özellikle başlıklarda kullanır; kışın harikuladelikleri ya da istisnai kışlar etrafındaki anekdota dayalı anlatılara çok sık rastlanır.

Fakat tuhafır ki, sosyal bilimler alanında kışa dair fazla eser yoktur; toplumsal âdetler bütününe mevsimler çerçevesinde ele alan tarihçilerin girişimleri ise çok daha azdır. Kent üzerine felsefe yapan Thierry Paquot, kısa bir

süre önce, “az çalışılmış, ihmal edilmiş hatta meçhul kalmış bir konu” olmasına esef ettiği mevsim döngülerinin önemine dikkat çekmişti. Kentte yaz mevsimi üzerine ufuk açıcı bir denemede, “insan toplumlarının yeni bir ekolojik coğrafi tarihini”³ arzu ettiğine getirmişti lafi. Martin de la Soudière’in 1987’de yayınladığı kitabı kış literatüründe bir istisna teşkil eder.⁴ Bu antropolog, kişisel tecrübelerle orta yükseklikteki dağlar hakkındaki bilgileri, edebiyat ve sanatı da özellikle işin içine katarak birleştirir. 1970-1980 yılları arasında yürütülmüş titiz alan araştırmaları sırasında görüşülen tanıkların hatıra çağrışimleri arasından tarihsel boyut kendini gösterir. Aynı yazar 1999’da, alışılmadık dışında çok güzel bir kitapla bu konuyu genişletti ve 1989-1997 arasında hava durumunu titizlikle not ettiği kendi günlüğünden yola çıkarak, meteoroloji söylemi içinde gerçek bir açıklamalı yolculuk gerçekleştirdi. Daha sonra bunu yorumladı ve kendi gözlemlerini, medyatik kültürümüzün kışkırtılan meteorolojik hassasiyetiyle karşılaştırdı.⁵

Dolayısıyla Martin de la Soudière, şu temel soruyu ortaya koymuş az sayıdaki insandan biridir: Kış nedir? Buna verdiği cevap, herkesin kendi ruh halini yansıtmaya, kendinden söz etmesine, çoğu zaman şikâyet etmesine ya da en azından farklılıkların altını çizmesine yarayan “herkesin kışı kendine”ye kurnazca atıfta bulunur. Kavramın bütün içeriğinin ve buna bağlı bütün durumların dökümünü yapmanın imkânsızlığı karşısında, “içinde yaşadığımız gerçeğe dair bir şeyler söylemekle” yetinmek yeğdir. Ona göre kış, meteorolojik ama özellikle fenomenolojik unsurların bir kişi ya da bir grup için fiiliyata geçmesidir kuşkusuz. Somut bir gerçek olduğu kadar, bulanık bir anı, bir tecrübedir de.⁶ Kimileri için “kötü mevsim”, kimileri için “güzel mevsim”dir. Bu konuda hafızanın güvenilirliği başka alanlara oranla daha kuşkuludur. Hava durumuyla kişisel bir ilişkiyi yeniden tahayyül etmek neredeyse imkânsızdır. “Dramatikleştirme ve idealleştirme, hafızanın bulanıklaşması ya da yeniden yorumlamalar, konformizm ve beylik laflar bu konuda kuraldır,” tespiti de bulunur Martin de La Soudière.⁷

Gözlemcilerin çoğu zaman kuzey kışlarının şiddetini abartmış, Akdeniz kışlarının gerçeğini küçümsemiş oldukları doğrudur. 19. yüzyılın büyük cerrahlarından Theodor Billroth, hastalarının güney bölgeleri hakkındaki hayranlıkla karışık yanılmasına karşı çıkıyor ve şunu hatırlatıyordu: “İtalya’nın kışları muhakkak ki bizdekinden daha yumuşak ve daha kısa ancak yine de kış kıştır.”⁸ Antikçağlardan beri bilinen sertliği ve soğuk hava dalgalarıyla insanı şaşkırtan Akdeniz’in “yumuşak iklimi” klişesi hakkında coğrafyacılar da aynı şeyi söylüyorlar.⁹ Provence tepelerini çiçeklenmiş badem ağaçlarınınkinden farklı bir beyazlık kaplayabilir. Güney ülkelerinde kış her zaman

geçip gitmekle yetinen davetsiz bir misafir gibi görünür, öyle ki Akdeniz ikliminin yüceltilmesi Batı kültürünün değişmez bir özelliği haline gelmiştir. Goethe'nin oluşum romanı *Wilhelm Meister'in Çıraklık Yılları*'nda (1796), Mignon karakteri, "Limon ağaçlarının çiçeklendiği ülkeyi bilir misin?" şeklindeki meşhur şiiriyle Güney nostaljisini ortaya koyar; bir de genç kızın, kutup bölgelerinin "korkunç buzları" nı işaret ederek coğrafya haritalarını açıkladığı bölüm vardır.¹⁰

Kış gerçeğinin, hayal gücümüzü işgal eden bir dizi kalıplaşmış imgeden çok daha zengin ve çok daha çeşitli olması, onu bir tarih nesnesi haline getirmemizi nedense meşrulaştırıyor. Konuyla ilgilenen çağdaş yazarlardan Hervé Gumuchian benzer bir tespitte bulunur. Ona göre kış, "unutulmuş bir mevsim"den başka bir şey değildir. Dağlar söz konusu olduğunda neden sadece dağcılığı, kayağı, manzaraları hatırlayalım? "Her yere yayılmış turistlerin gündelik rutini, bir yerin daimi sakinlerinin gündelik rutinini yok sayıyor." Yüksek bölgelerin sakinlerinin "henüz tam anlamıyla 'koruma altına alınmış bölge yerlileri' olmasalar da, diğer Fransızlar gibi olmadıkları" dahi söylenebiliyor.¹¹ Coğrafyacı, kışın pek de şiirsel olmayan bazı gerçekleri üzerinde duruyor: öğrencilerin en iyi ihtimalle korunaklı bir yerde, en kötü ihtimalle olumsuz hava koşullarına maruz kaldıkları bir kavşakta servis beklemek için bazen çok uzun mesafeler katetmek zorunda kalmaları; işe gitmek için daha hava aydınlanmadan, buz tutmuş virajlı yollarda yolculuk etmeleri. Peki, bir yandan karların temizlenmesiyle kışın etkilerini ortadan kaldırmak için büyük yatırımlar yapılmasına, diğer yandan yapay kar üretmek için suyun israf edilmesine ve yüksek maliyetlere razı olunmasına yol açan alışkanlıkların çelişkisine ne demeli?

Çağdaşlarımız haklı olarak iklim değişikliğiyle meşgul olduklarından, uzun süreli sıcaklık eğrileri oluşturmak tarihsel iklimbilimin uzmanlıklarından biri haline geldi.¹² Kış, anormal durumların ya da beklenen ortalama koşullardan sapmaların açıkladığı şeyden farklı ele alınmayı daima hak etmiştir. İşte bu yüzden, on yıldan on yıla bazen ciddi boyutlara ulaşan dalgalanmalara uzun vadede daha çok dikkat edildi. Ayrıca, son dönemdeki kışların geçmiş yüzyıllardaki kışlar kadar sert olmadığı hipotezini destekleyen analist de fazladır. Buna karşılık, yaz mevsimleri ortalama ısı değeri etrafında daha az dalgalanmakta gibi görünüyor. Özellikle 1750'den önce bunun böyle olduğu açıktır, zira 1731-1757 arasındaki kısa bir sıcaklık artışı döneminden sonra, bütün 19. yüzyıl boyunca açık bir sapma yaşanmıştır. 1500'den sonra en soğuk geçen yaz 1902 yazıdır.¹³ Daha sonra, kaybedilen alanı geri kazanmak ister gibi, yükseliş devam eder. Sıcaklık artışı bütün 20. yüzyılda

etkili olur ve son yirmi otuz yıla damgasını vurur; üstelik sadece yaz mevsimini değil, kışı ve yıllık ortalamayı da peşinde sürükler. Emmanuel Le Roy Ladurie, formüller ve özetler konusundaki hassasiyetiyle kış mevsiminin özgülüğünü vurgularken, bundan çıkardığı sonuçları biraz abartıyor olabilir: “1980’lerden önceki daha düşük sıcaklıktaki, fakat uzun vadede daha o sıralarda ısınmaya başlamış döneme bakarsak, iklim tarihinin asırlarca süren akışı içinde uzun dönemli iklim değişikliğinin manivelasının, en hareketli, en belirleyici unsurunun kış olduğunu söyleyebiliriz. Yaz ise uzun süre görece sabit bir unsur olarak ortaya çıkmıştır.”⁷¹⁴

Bu hipotez başlı başına, tarih boyunca kış mevsiminin toplumsal âdetlerine hasredilmiş bir incelemenin gerekliliğini haklı çıkarır. Maddi, toplumsal ve sembolik pratiklerle ilgili bu âdetler çok sayıdadır. Gerekli kaynakları teminat altına alarak kış nasıl geçirilir? Kötü bir mevsim kabul edilerek kaygı duyulmasına ya da aksine, meteorolojik şartlara bağlı spor faaliyetlerinin ve boş zaman eğlencelerinin çılgınca beklentisi içinde ümit edilmesine bağlı olarak farklılaşan hassasiyetleri nelerdir? Kışı sanatla, müzikle, edebiyatla sahiplenme girişimleri de dahil olmak üzere, takvim dönemlerine bağlı ritüeller nelerdir? Kış, enlem ya da rakım itibarıyla konumun ifade ettiğinden kesinlikle farklı, çoğul bir kavramdır.

Kışla ilişkimizi anlamak için iklimsel karşıtlıklara maruz kalan bölgeleri kapsayan Fransızca, Almanca ve İngilizce yazılı belgelerden ortaya çıkarabileceğimiz kadarıyla, Avrupa’yla sınırlı bir araştırma alanı seçtik. Bu bölgelerin, kış mevsiminin niteliğini ortaya koymak için yeterince hissedilir olması gerekir çünkü buralarda kar ve soğuk ispatlanmış bir gerçekliktir. Batı ve Orta Avrupa’da durum böyledir. İskandinavya, Rusya ve Kanada’nın daha uzaklardaki gerçekleri de zorunlu olarak kış söyleminin inşasına dahil olmuştur. Akdeniz ülkeleri ise bu farklılaşmalara karşıtlıklarıyla katkıda bulunurlar. 1650-1950 arasındaki döneme odaklanan konumuz yer yer daha uzun bir zamanı da kapsar. Aslında kış mevsimi hakkındaki klişeler çoğunlukla Antikçağlara kadar uzanır ve mevsimsel döngüye ilişkin kavrayışımızı büyük oranda modernitenin ilk dönemi –16. ve 17. yüzyıllar– şekillendirmiştir. Keza yakın dönem ait sorunlar da, araştırmayı bugünün kaygılarıyla, özellikle de kışın riskleri ve kaynaklarının değerlendirilmesi karşısındaki savunmasızlık ve endişe duygusu yaratan davranışlarla ilişkilendirmek için ayıklanarak ele alındı. Tarihçi için önemli olan, zamansal kesintiler üzerinde durmak değil midir? Bizi buraya götürecek şey, son derece farklı ve çok daha karmaşık bir geçmiş karşısındaki şaşkınlıktır.